

هفت کشور

ایرج افشار

در سال ۱۳۸۵ با همکاری مهران افشاری — متن دوست گرامی — داستان‌واره‌ای آمیخته به اخلاق و جغرافیای خیالی را از روی دو نسخه ناقص (مخصوصاً از اول و آخر) که به دست آمده بود به لطف انتشارات فرهنگ‌منش «چشمه» با نامی که به حدس و گمان بدان داده شد — هفت کشور و سفرهای ابن تراب — به چاپ رساندیم، اگرچه نشان دیگری از آن نیافته بودیم.

خوشبختانه پس از یک سال فاضل شریف و ارجمند، محمد شریفی، از راه مهر با تلفن مرا آگاه فرمود که ازین متن ادبی در قسمت سوم از جلد پنجم تاریخ ادبیات فارسی در ایران تألیف مرحوم دکتر ذبیح‌الله صفا بر اساس فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه دانشکده ادبیات و علوم انسانی که مرحوم محمدتقی دانش‌پژوه تألیف کرده است (۱۳۳۹ش) یاد شده است. بسیار موجب شادی شد.

شوق‌زده مهران افشاری را از ماجرا خبر کردم و هم او هم من آن دو مرجع را دیدیم و معلوم شد که نسخه‌ای کامل و با نام و نشان از آن هست و دانش‌پژوه از وجود نسخه‌های دیگر هم مطلع شده بوده و همه به نام «هفت کشور» است. مؤلف در خطبه آن را چنان نام گذارده است و خوشبختانه ازین جهت، همان نام را بر متنی ناقص که

در دست داشتیم و از عنوان عاری است، نهاده بودیم. کتاب اگرچه بر زمینه مطالب اخلاقی و گردش خیالی در هفت کشور است ولی جای آن در قلمرو حکایات عوامانه بیشتر مناسب است زیرا خود مؤلف در دیباچه گوید که رسم خود را بر آن نهاده متن «عام‌فریب‌تر باشد از جمیع تواریخ». یعنی می‌گوید که تاریخ نیست. وجود لفظ «تواریخ» موجب شده است که در شمار کتابهای تاریخ قلمداد شود تا ذهن دیردرک ما در فهرستها پی به آن نبرد.

احمد منزوی بر اساس آنکه دانش‌پژوه متن را «تاریخ» بر شمرده، این داستان‌واره را در مجلدی از فهرست نسخه‌های خطی فارسی آورده است که به جغرافیا و تاریخ اختصاص دارد و طبعاً چون ما در مجلد مربوط به افسانه پی آن بودیم محروم ماندیم از اینکه بتوانیم بدان نسخه دست بیابیم. ناچار چون همان متن ناقص را مفید دانستیم به چاپ رساندیم و بر گفته ادوارد براون رفتیم که به محمد قزوینی نصیحت کرده بود کار تحقیق را به مرحله مفیدی که می‌رسد به چاپ برسانید زیرا گاه انتظار اکمال و اتمام آن را نمی‌توان داشت. بعدها دیگران می‌آیند و آن نقائص و معایب را برطرف می‌کنند.

حال در مورد هفت‌کشور همان حکمت رهنما بود و این‌طور بخت یاری کرد که جناب شریفی ما را از موجود بودن نسخه کامل آن آگاه کنند تا بتوانیم چاپ دوم را به طور کامل هرچه زودتر منتشر سازیم. البته از نسخه‌های تازه‌یاب برای نسخه‌بدل و اصلاحات نیز بهره‌ور خواهیم شد و امید است متن شسته‌رفته‌تر بشود. مؤلف هفت‌کشور بنابر دیباچه متن، فخری (فخر) بن امیر هروی است که در زمان شاه اسمعیل بن حیدر (۹۰۷ - ۹۳۰) می‌زیست و کتاب هفت کشور را به نام پادشاه مذکور کرده و سروده است: «منم فخری از جان شناخوان او». به همین مناسبت در فهرست نسخه‌های خطی مدرسه سپهسالار او را شیعی دانسته‌اند.

این کتاب در مدت سه سال تألیف شده و مؤلفش در بیتی گفته است:

خیال اندرین نسخه کردم سه سال

که فارغ نبودم دمی زین خیال

این بیت در میان یکصدوهجده بیتی است که میان

دیباچه گنج‌نیده شده است. ■